

۱- اصل برت: انضمام برت جوی از مرکز رزق غیر عرفی و اعلام موضع نسبت به کمالی که عود علم و دانش را به ثبات می بخشد.

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد ایلام

تعهد نامه اصالت رساله یا پایان نامه تحصیلی

اینجانب مجید تنهایی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته در رشته علوم سیاسی که در تاریخ از پایان نامه خود با عنوان " حکم حکومتی در فقه شیعه و مصادیق آن در دوران رهبری امام خمینی (ره) با کسب نمره و درجه خوب دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم.

(۱) این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام.

(۲) این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزشی عالی ارائه نشده است.

(۳) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این پایان نامه یا رساله داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

(۴) چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

مجید تنهایی

تاریخ و امضاء

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد ایلام

گروه علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته علوم سیاسی (M. A)

عنوان:

حکم حکومتی در فقه شیعه و مصادیق آن در دوران رهبری

امام خمینی (ره)

استاد راهنما:

دکتر نصرت اله حیدری

نگارش:

مجید تنهایی

تابستان ۱۴۰۰

سپاسگزاری

شما روشنائی بخش تاریکی جان هستی و ظلمت اندیشه را نور می‌بخشی. چگونه سپاس گویم مهربانی و لطف تو را، که سرشار از عشق و یقین است. چگونه سپاس گویم تأثیر علم آموزی تو را، که چراغ روشن هدایت را بر کلبه محقر وجودم، فروزان ساخته است. آری در مقابل این همه عظمت و شکوه تو، مرا، نه توان سپاس است و نه کلام وصف، با تشکر و سپاس از استاد دانشمند و پر مایه‌ام جناب آقای دکتر نصرت اله حیدری که از محضر پر فیض تدریستان، بهره‌ها برده‌ام.

تقديم به

خانواده عزيزم

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
چکیده.....	۱

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مسأله.....	۳
۱-۲- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق.....	۴
۱-۳- مرور سوابق مربوطه.....	۴
۱-۴- جنبه جدید بودن و نوآوری در تحقیق.....	۷
۱-۵- اهداف تحقیق.....	۷
۱-۵-۱- اهداف کلی.....	۷
۱-۵-۲- اهداف فرعی.....	۷
۱-۶- سؤالات تحقیق.....	۷
۱-۶-۱- سؤال اصلی.....	۷
۱-۶-۲- سؤالات فرعی.....	۷
۱-۷- فرضیه‌های تحقیق.....	۸
۱-۷-۱- فرضیه اصلی.....	۸
۱-۷-۲- فرضیه‌های فرعی.....	۸
۱-۸- تعریف واژه‌ها و اصطلاحات فنی و تخصصی.....	۸
۱-۹- روش تحقیق.....	۹
۱-۱۰- متغیرهای تحقیق.....	۹
۱-۱۱- روش و ابزار گردآوری داده‌ها.....	۹
۱-۱۲- روش‌ها و ابزار تجزیه و تحلیل داده‌ها.....	۹
۱-۱۳- سازماندهی تحقیق.....	۹

فصل دوم: مبانی و ادبیات نظری

مقدمه.....	۱۱
۲-۱- مفهوم فقه و فقیه.....	۱۱
۲-۲- مفهوم و جایگاه ولایت فقیه.....	۱۲
۲-۳- احادیثی در مورد ولایت فقیه.....	۱۶
۲-۴- دلایل وجوب امامت شیعه.....	۱۷

۱۹.....	۲-۵- آیههای ارزشی در امامت شیعه.....
۲۲.....	۲-۶- نظریه‌های ولایت فقیه در فقه سیاسی شیعه.....
۲۲.....	۲-۶-۱- دوره آغاز اجتهاد (از قدیمین تا محقق کرکی).....
۲۵.....	۲-۶-۲- دوره صفویه (از محقق کرکی تا محقق نراقی).....
۲۸.....	۲-۶-۳- دوره قاعده‌مندی نظریه (از محقق نراقی تا محقق نائینی).....
۳۲.....	۲-۶-۴- دوره مشروطه (از محقق نائینی تا امام خمینی).....
۳۵.....	۲-۶-۵- دوره درخشش ولایت فقیه و دوران امام خمینی.....
۴۱.....	۲-۷- نظریه‌های ولایت فقیه.....
۴۱.....	۲-۷-۱- آیت الله منتظری.....
۴۲.....	۲-۷-۲- آیت الله مصباح یزدی.....
۴۵.....	۲-۷-۳- آیت الله جوادی آملی.....
۴۷.....	۲-۷-۴- مقام معظم رهبری.....
۴۸.....	۲-۸- ولایت فقیه از دیدگاه امام خمینی.....

فصل سوم: حکم حکومتی در فقه شیعه

۵۷.....	مقدمه.....
۵۷.....	۳-۱- مفهوم و اقسام حکم حکومتی.....
۵۹.....	۳-۲- جایگاه و اعتبار حکم حکومتی در فقه.....
۶۰.....	۳-۳- مرجع و قلمرو صدور.....
۶۲.....	۳-۴- اسباب و شرایط صدور.....
۶۳.....	۳-۵- مجرای حکم حکومتی.....
۶۴.....	۳-۶- سنخ‌شناسی حکم حکومتی در فقه سیاسی.....
۶۵.....	۳-۷- دیدگاه‌های فقها در باب حرمت مخالفت با حکم حکومتی.....
۷۰.....	۳-۸- رابطه بین اطاعت و نقد حکم حکومتی.....
۷۳.....	۳-۹- پیامدهای اطاعت و مخالفت با حکم حکومتی.....
۷۴.....	۳-۱۰- نسبت حکم حکومتی با احکام و فتاوی مجتهدین در نظام فقه سیاسی شیعه.....
۷۴.....	۳-۱۰-۱- انگاره وحدت حکم شرع.....
۷۵.....	۳-۱۰-۲- انگاره نقض حکم حکومتی با حکم.....
۷۷.....	۳-۱۰-۳- انگاره نقض حکم حکومتی با فتوا.....
۸۰.....	۳-۱۱- مصادیق حکم حکومتی در اسلام.....

فصل چهارم: جایگاه حکم حکومتی در جمهوری اسلامی ایران و مصادیق آن در دوران رهبری امام خمینی (ره)

مقدمه.....	۸۴
۴-۱- محوره‌های کلی اسلامیت نظام و حکم حکومتی.....	۸۴
۴-۲- ولایت مطلقه فقیه و حکم حکومتی در جمهوری اسلامی ایران.....	۸۵
۴-۳- شواهدی از قانون اساسی بر اعتبار و اختیار حکم حکومتی رهبر.....	۸۶
۴-۴- جایگاه حکم ولایی در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران.....	۸۸
۴-۴-۱- حکم حکومتی ولی فقیه؛ یکی از منابع حقوق اساسی.....	۸۸
۴-۴-۲- حکم حکومتی ولی فقیه و حالت‌های فوق العاده و بحران.....	۸۹
۴-۵- گستره حکم حکومتی در حقوق عمومی جمهوری اسلامی ایران.....	۹۱
۴-۶- مصادیق مهم حکم حکومتی در دوران رهبری امام خمینی.....	۹۴
۴-۶-۱- حکم حکومتی تشکیل مجمع تشخیص مصلحت نظام.....	۹۴
۴-۶-۲- حکم حکومتی اعلام رسمی جمهوری اسلامی.....	۹۵
۴-۶-۳- حکم حکومتی تدوین قانون اساسی.....	۹۶
۴-۶-۴- حکم حکومتی تاسیس اداره امر به معروف و نهی از منکر.....	۱۰۲
۴-۶-۵- حکم حکومتی ارتداد جبهه ملی.....	۱۰۳
۴-۶-۶- حکم حکومتی تعطیلی حج.....	۱۰۴

نتیجه گیری

منابع.....	۱۱۰
------------	-----

چکیده

هدف اصلی تحقیق حاضر، بررسی حکم حکومتی در فقه شیعه و مصادیق آن در دوران رهبری امام خمینی (ره) است. بر اساس مبانی دینی همه احکام شریعت تابع مصالح و مفاسد واقعی اند بنابراین احکام حکومتی نیز به عنوان بخشی از شریعت تابع مصالح و مفاسدی هستند که فقیه حاکم تشخیص می‌دهد در این راستا از جمله موضوعات برای فهم بهتر ابعاد احکام حکومتی بحث از ملاک این احکام می‌باشد. حکم حکومتی یکی از راهکارهای پاسخگویی فقه شیعه به نیازهای متغیر و ضروری جامعه اسلامی می‌باشد که بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، بسیاری از مسایل و چالش‌های سیاسی اجتماعی حکومت اسلامی بر اساس آن حل شده است. با توجه به موارد مطرح شده، سؤال اصلی این گونه مطرح شده است که حکم حکومتی در فقه شیعه چه جایگاهی دارد؟ در پاسخ این فرضیه مطرح شده است که حکم حکومتی از دیدگاه اکثریت فقهای شیعه به عنوان اصلی‌ترین عامل حل بحران‌های سیاسی، اجتماعی در جامعه اسلامی مطرح است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که ملاک حکم حکومتی از یک ملاک عام برخوردار است مانند مصلحت که زمینه‌ی صدور تمام احکام حکومتی است و از یک ملاک خاص برخوردار است که تنها ملاک برای صدور احکام حکومتی در زمینه‌های خاص می‌باشد مانند اهم و مهم، اضطرار و... که زمینه‌سازی برای مصلحت و صدور حکم حکومتی می‌کنند. امام خمینی در برخی موارد از حکم حکومتی استفاده کرده اند. از جمله این مصادیق می‌توان به حکم حکومتی تعطیلی حج، حکم حکومتی ارتداد جبهه ملی، حکم حکومتی تدوین قانون اساسی و... اشاره داشت. نوع روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و بر مبنای مطالعات کتابخانه‌ای است.

کلمات کلیدی:

حکم حکومتی، امام خمینی، فقه شیعه، حکومت، قانون اساسی

فصل اول:

کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مسأله

حکم حکومتی یکی از مفاهیم مطرح در فقه سیاسی شیعه می‌باشد که از آن با تعبیری مانند «حکم الحاکم»، «ما رأه الوالی» و «ما راه الامام» یاد می‌شود. در فقه اهل سنت هم اصطلاح «احکام سلطانی» رایج است. دستوراتی که از سوی فقیه حاکم صادر می‌گردد به چند صورت قابل تصور است. با بررسی هر یک از این موارد می‌توان محدوده و قلمرو حکم حکومتی و موارد اتفاق و اختلاف در آنرا آشکار نمود:

۱- صدور احکام جزئی در زمینه‌ی تنظیم نهادهای اجتماعی، نصب و عزل کارگزاران، تصویب طرح‌ها و برنامه‌ها و سایر تصمیماتی که در جهت اداره‌ی جامعه انجام می‌گیرد. در چنین مواردی که از مباحات محسوب شده و هیچ‌گونه امر الزامی در مورد آن‌ها وجود ندارد اگر ولی فقیه حکم کند حکم او نافذ است، زیرا این امور از اموراتی است که بنا به قول ولایت عامه فقیه یا از باب حسبه در اختیار فقیه حاکم است. برخی از فقها همچون شهید صدر محدوده‌ی احکام حکومتی را چنین مواردی می‌داند که حکم الزامی وجوب یا حرمت در مورد آن وجود ندارد.

۲- فرمان اجرای احکام الزامی شرعی پس از تشخیص موضوع: در برخی موارد حکم حاکم شرع در واقع، فرمان به اجرای حکم شرعی اولیه است؛ مانند فرمان به جمع‌آوری زکات و خمس، اجرای حدود و... به عنوان نمونه رابطه با کفار در صورتی که موجب استعلاء آنان بر مسلمانان شود حرام است. حکم به اجراء این حکم در مورد مصداق معینی از این موضوع بر عهده‌ی حاکم است و ولی فقیه پس از تشخیص مصداق توسط کارشناسان با رعایت مصلحت آن حکم شرعی را اجرا می‌نماید، یا فروش سلاح به کفار در صورتی که موجب تقویت آنان شود حرام است، پس از تشخیص مصداق، حاکم شرع حکم به اجراء این حکم می‌نماید.

۳- حکم فقیه در مقام تطبیق عناوین ثانویه: در برخی موارد به ویژه در مسائل سیاسی و اجتماعی حکمی که از سوی فقیه صادر می‌شود به دلیل تشخیص یک عنوان ثانوی است که عروض این عنوان موجب دگرگونی حکم اولیه‌ی شرعی می‌گردد. در تکالیف فردی، تشخیص وجود عناوین ثانویه به عهده‌ی فرد مکلف و در مسائل عمومی بر عهده‌ی فقیه حاکم است. بنابراین بنا به عنوانی از عناوین ثانویه می‌تواند حکم به وجوب امر مباح یا حرمت آن بدهد یا از انجام واجب منع کند. این‌گونه موارد بدون هیچ اختلافی در بین فقها از احکام حکومتی معتبر محسوب می‌شود.

۴-حکم فقیه در مورد بیان مسأله‌ی اهم در صورت تراحم احکام: در برخی از موارد که دو حکم اولی شرعی در مقام اجرا با یکدیگر تراحم می‌کنند بر عهده‌ی فقیه حاکم است که با تشخیص اهم این تراحم را رفع نماید. بیشتر تراحماتی که در مسائل سیاسی و حکومتی میان احکام اولیه به وجود می‌آید مربوط به تراحم احکام شرعیه با حکم اولی «وجوب حفظ نظام» است؛ به عبارت دیگر در اکثر موارد بین استیفاء مصلحت موجود در یک حکم شرعی با مصلحت اسلام و مسلمین تراحم واقع می‌شود. در این گونه موارد فقیه حاکم هر حکمی را که ملاک آن قوی‌تر و مصلحت آن مهم‌تر باشد مقدم می‌کند و حکم فقیه در این موارد نیز از احکام حکومتی به حساب می‌آید.

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، بسیاری از مسائل و چالش‌های سیاسی اجتماعی حکومت اسلامی بر اساس آن حل شده است. در دوران رهبری امام خمینی، در برخی مسائل مهم سیاسی - اجتماعی ایشان با تکیه بر حکم حکومتی به حل این مسأله پرداخته است. با توجه به این امر، در پژوهش حاضر این مسأله مطرح است که مصادیق حکم حکومتی در دوران رهبری امام خمینی کدام است؟ در این تحقیق ابعاد و زوایای مختلف این مسأله مورد واکاوی قرار می‌گیرد.

۱-۲-اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

هرچند گفتمان ولایت فقیه از دهه‌های پیش از انقلاب در متون فقهی به کار رفته است، اما این حضرت امام خمینی (ره) بود که برای نخستین بار توانست حکومتی بر پایه ایده ولایت فقیه پایه ریزی کند و آن را بنیان نهد. جایگاه ولی فقیه در نظام سیاسی بعد از انقلاب و قلمرو اختیارات وی از مباحث چالش برانگیزی بود که از ابتدای پیروزی انقلاب در محافل علمی و دانشگاهی مطرح شد و در تدوین و تصویب قانون اساسی نیز به یکی از بحث‌های مهم تبدیل گشت. مهمترین مقوله در این باب، اختیارات گسترده ولی فقیه است که گاهی در قالب صدور احکام حکومتی ظاهر می‌شود. با توجه به بحران‌های مختلفی که در جامعه اسلامی ظاهر می‌شود و در برخی مواقع میان افراد یا سازمان‌ها و نهادهای مختلفی اختلافی پیش می‌آید، حکم حکومتی می‌تواند گره گشای موضوع و مسأله باشد. با توجه به این امر، شناخت جایگاه حکم حکومتی در فقه شیعه و مصادیق آن در دوران رهبری امام خمینی نگارش و تدوین پژوهش حاضر را دو چندان ساخته است.

۱-۳-مرور سوابق مربوطه

حائری (۱۳۸۹) کتابی با عنوان بنیان حکومت در اسلام نوشته است. در این کتاب علاوه بر معرفی شیوه‌های حکومت به اصولی که انسان را به سعادت و خوشبختی رهنمون می‌سازد که همواره یکی از مهمترین مباحث اندیشمندان بوده است اشاره می‌کند او در این کتاب بیان می‌کند که نوع نظام‌های سیاسی و

اجتماعی که بر جهان حکومت می‌کنند در نیل به این هدف نقش اساسی دارد که اندیشه ورزان با نگرش‌های گوناگون نظام‌های سیاسی متفاوتی را برای تحقق عدالت پیشنهاد می‌کند که گروهی سعادت را در تحقق نظام دموکراسی و گروهی نظام‌های سوسیالیستی را تحقق بخش آرزوی انسان می‌دانند اما خود نویسندگان در این کتاب معتقد است که حاکمیت از آن خداست و قانونگذاری الهی سعادت بخش انسانهاست و او همچنین اشاره می‌کند که چگونه نظام حکومت در اسلام به ویژه بعد از رحلت پیامبر از مهمترین مسائلی بوده است که دیدگاه‌های متفاوتی راجع به آن وجود دارد.

سلامی (۱۳۸۹) در کتابی با عنوان حکومت در اسلام، ضرورت حکومت را در جوامع مختلف و وجود حکومت را به عنوان عنصر علمی برای اجرای قوانین و قواعد جامعه ضروری می‌داند. از نظر او اشکال متعدد حکومت در واقع عامل تحقق و ابزار نظریات سیاسی می‌باشند او نیز معتقد است که حکومت اسلامی با نظام ولایت فقیه متحول می‌شود و او همچنین در این کتاب به نظریاتی راجع به امامت و ولایت اشاره می‌کند و با نقل چند تن از فقهای انعقاد امامت را در دیدگاه شیعه از طریق نصب می‌داند در حالیکه اهل سنت انرا از طریق بیعت قبول دارند.

آثار امام خمینی (۱۳۹۱) کتابی با عنوان امام خمینی و حکومت در اسلام منتشر کرده است که این کتاب مجموعه مقالاتی می‌باشد که به مناسبت بزرگداشت امام خمینی در سال ۱۳۷۸ در کنگره امام خمینی و اندیشه حکومت اسلامی عرضه شده است که ابعاد گوناگون اندیشه امام را بررسی می‌کنند و اندیشه سیاسی او را بازخوانی می‌کند که در میان اندیشه‌های امام خمینی بازخوانی اندیشه حکومتی ایشان در آن مقالات از اهمیت شایانی برخوردار است که این خود به دلیل آن است که این نظریه بزرگترین دستاورد علمی امام خمینی می‌باشد که باعث بنیان نهادن جمهوری اسلامی ایران بر ویرانه‌های رژیم سلطنتی است که از رهیافت ایشان به تعامل دین و حکومت و نگرششان به حکومت در عصر غیبت سرچشمه گرفته که در این مبانی نظری جمهوری اسلامی بیش از هر چیزی از نظریه پردازان ایشان در باب حکومت تاثیر پذیرفته است.

بهریزی لک (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان ملاک احکام حکومتی در فقه سیاسی شیعه معتقد است که براساس مبانی دینی همه احکام شریعت تابع مصالح و مفاسد واقعی‌اند بنابراین احکام حکومتی نیز به عنوان بخشی از شریعت تابع مصالح و مفاسدی هستند که فقیه حاکم تشخیص می‌دهد در این راستا از جمله موضوعات برای فهم بهتر ابعاد احکام حکومتی بحث از ملاک این احکام می‌باشد از این‌رو سؤال اصلی این مقاله بر ملاک احکام حکومتی در فقه سیاسی شیعه می‌پردازد و اینکه چه اموری به عنوان ملاک برای صدور این احکام از ناحیه حاکم در فقه معتبر شمرده شده است؟ و راههای کشف این ملاکات در فقه چیست؟ براساس یافته‌های این مقاله ملاک حکم حکومتی از یک ملاک عام برخوردار است مانند مصلحت که زمینه‌ی صدور تمام احکام حکومتی است و از یک ملاک خاص برخوردار است که تنها ملاک برای صدور

احکام حکومتی در زمینه‌های خاص می‌باشد مانند اهم و مهم، اضطرار و... که زمینه‌سازی برای مصلحت و صدور حکم حکومتی می‌کنند. روش کشف ملاک حکم حکومتی برای حاکم در جایی که نصی آمده باشد رجوع به نص می‌باشد و در جایی که نص معتبر نباشد از طریق عقل و عرف است که در این مقاله به شیوه‌استنباطی به آن پرداخته می‌شود.

حیدرزاده (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان نقش و جایگاه مصلحت در تحول فقه سیاسی شیعه با تأکید بر اندیشه سیاسی امام خمینی (ره) معتقد است که اهل تسنن مصلحت را به عنوان یکی از منابع دین تعریف کرده و برای مصلحت قالب‌هایی متنوع از جمله استصلاح، استحسان قیاس، سد ذرایع و فتح ذرایع بیان کرده‌اند. آنچه در فقه امامیه مورد انکار قرار گرفته، قطع عقل به مصلحت و مفسده قبل از حکم شرعی است. امری که مصلحت و حکومت را در اندیشه سیاسی اسلام به هم پیوند می‌زند جایگاه مصلحت از حیث سندیت نیست، بلکه جایگاه مصلحت از حیث امتثال امر است که به طور عمده خود را در قالب دو بحث تراحم در اصول فقه و حکم حکومتی در فقه نشان می‌دهد.

بدرآبادی (۱۳۹۲) مقاله‌ای با عنوان حرمت مخالفت با حکم حکومتی در فقه سیاسی شیعه نوشته است. مسئله این مقاله در باب احکام حکومتی بحث از تعلق یا عدم تعلق ثواب بر اطاعت و عقاب اخروی در صورت مخالفت با حکم حکومتی است که براساس دو رویکرد فقهی که از ادله تبعیت از ولایت فقیه تفسیر مولوی یا ارشادی بودن دارند، مورد بررسی قرار می‌گیرد. این موضوع با بیان ادله عقلی و نقلی با شیوه استنباط فقهی صورت می‌گیرد. براساس یافته‌های این مقاله، هر دو رویکرد فقهی بر تبعیت از حکم حکومتی به دلیل اهمیت نظم جامعه اسلامی تأکید دارند، اما در رویکردی که اوامر تبعیت از ولایت فقیه را مولوی می‌داند، مخالفت، عقاب اخروی و اطاعت، ثواب اخروی دارد، ولی در رویکرد ارشادی بودن اوامر، مخالفت تنها جنبه جرم قانونی خواهد داشت.

قدیر (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان احکام حکومتی و مصلحت در فقه شیعه معتقد است که با توجه به مبانی و اصول احکام حکومتی، تشخیص مصلحت در دیدگاه فقهی به صورت شرعی و با معیارها و شاخص‌های برگرفته از شریعت اسلام انجام می‌گیرد و مشکلات اداره جامعه اسلامی را برطرف می‌نماید. در این تحقیق به بررسی احکام حکومتی و مصلحت پرداخته می‌شود.

نمازی فر (۱۳۷۹) در مقاله‌ای با عنوان احکام حکومتی از دیدگاه امام خمینی (ره) معتقد است که احکام حکومتی در اسلام بویژه در اندیشه فقهی و سیاسی شیعه یکی از مهمترین مسائلی است که فهم و توجه بدان می‌تواند در تعمیق استنباط فقیه و حل بعضی از غوامض روائی بسیار موثر باشد. نگارنده در این مقاله ضمن تعریف حکم اولیه و ثانویه به بررسی ماهیت احکام حکومتی و نوع اولیه و ثانویه بودن آن احکام پرداخته و برای بهتر تبیین کردن آراء فقیهان در این مورد به آیات و روایات مربوطه اشاره کرده است. آنگاه

دیدگاه‌های امام خمینی (ره) را در این مقوله طرح کرده و بیان داشته که در نظر امام خمینی (ره) احکام حکومتی از نوع احکام اولیه و موقتی می‌باشد و در صورت تعارض با احکام فرعی دیگر و فتاوی مجتهدین حق تقدم با احکام حکومتی است.

۱-۴- جنبه جدید بودن و نوآوری در تحقیق

در خصوص حکم حکومتی کتاب‌ها و مقالات مختلفی نوشته شده است که هر کدام از زاویه‌ای به بحث در این رابطه پرداخته اند. با این حال، نوآوری پژوهش حاضر این است که برای اولین بار و از یک منظر تحلیلی به بررسی حکم حکومتی در فقه شیعه و مصادیق آن در دوران رهبری امام خمینی پرداخته است که تا کنون در این زمینه تحقیقی صورت نگرفته است.

۱-۵- اهداف تحقیق

۱-۵-۱- اهداف کلی

بررسی حکم حکومتی در فقه شیعه و مصادیق آن در دوران رهبری امام خمینی

۱-۵-۲- اهداف فرعی

۱- تبیین مولفه‌های تاثیرگذار بر کاربرد حکم حکومتی در دوران رهبری امام خمینی

۲- بررسی رویکرد فقهای شیعه نسبت به حکم حکومتی

۱-۶- سؤالات تحقیق

۱-۶-۱- سؤال اصلی

حکم حکومتی در فقه شیعه چه جایگاهی دارد؟

۱-۶-۲- سؤالات فرعی

۱- مصادیق حکم حکومتی در دوران رهبری امام خمینی کدام است؟

۲- مولفه‌های تاثیرگذار بر کاربرد حکم حکومتی در دوران رهبری امام خمینی کدام است؟

۳- رویکرد فقهای شیعه نسبت به حکم حکومتی کدام است؟

۷-۱- فرضیه‌های تحقیق

۱-۷-۱- فرضیه اصلی

حکم حکومتی از دیدگاه اکثریت فقهای شیعه به عنوان اصلی‌ترین عامل حل بحران‌های سیاسی، اجتماعی در جامعه اسلامی مطرح است.

۱-۷-۲- فرضیه‌های فرعی

۱- مصادیق حکم حکومتی در دوران رهبری امام خمینی را می‌توان در مواردی از قبیل تدوین قانون اساسی، تشکیل مجمع تشخیص مصلحت نظام، تاسیس اداره امر به معروف و... تبیین ساخت.

۲- شکل‌گیری بحران‌های سیاسی، اجتماعی از مهم‌ترین مولفه‌های تاثیرگذار بر کاربرد حکم حکومتی در دوران رهبری امام خمینی است.

۳- هر چند اکثریت فقهای شیعه حکم حکومتی را به عنوان اصلی‌ترین عامل حل بحران‌های سیاسی، اجتماعی در جامعه اسلامی قلمداد می‌کنند ولی برخی دیگر از فقها مخالف این امر و دخالت رهبر و لی فقیه رد امور جامعه هستند.

۸-۱- تعریف واژه‌ها و اصطلاحات فنی و تخصصی

حکم حکومتی

دستوری حکومتی است که فقیه حاکم از جایگاه حکم اولی شرعی و با هدف تأمین مصالح معنوی و مادی جامعه‌ی اسلامی اقدام به صدور آن می‌کند (حسینی ۱۳۸۸، ۶۹).

فقه شیعه

فقه شیعه مجموعه دستورالعمل‌های فقهی و دینی است که درباره مسائل مختلف جامعه اسلامی از جانب فقهای شیعه نوشته شده و کلیه قوانین در جامعه اسلامی حول آن می‌چرخد (کریمی ۱۳۹۰، ۴۶).

رهبری

رهبری عبارت است از: فرایند هدایت و اعمال نفوذ بر فعالیت‌های کاری اعضای گروه». در تعریفی دیگر، رهبری هنر یا فرایند نفوذ بر مردم است، به گونه‌ای که از روی میل و اشتیاق در جهت دستیابی به هدف‌های گروه تلاش کند (معراجی ۱۳۸۹، ۴۱).

امام خمینی

امام خمینی اولین رهبر و ولی فقیه ایران و از مراجع تقلید شیعه بود که انقلاب ۱۳۵۷ ایران را رهبری و در پی آن، جمهوری اسلامی را از راه همه‌پرسی، بنیان گذاشت، و تا پایان عمر، آن را رهبری کرد (محمّدپور ۱۳۸۸، ۶۹).

۹-۱- روش تحقیق

نوع تحقیق نظری - کیفی است.

۱۰-۱- متغیرهای تحقیق

متغیر مستقل: شکل‌گیری بحران‌های سیاسی - اجتماعی

متغیر وابسته: حکم حکومتی در فقه شیعه و مصادیق آن رد دوران رهبری امام خمینی

۱۱-۱- روش و ابزار گردآوری داده‌ها

جمع‌آوری اطلاعات مورد استفاده در این تحقیق به روش کتابخانه‌ای، اسنادی است و کتاب‌ها، مجلات و... مورد استفاده قرار می‌گیرد. همچنین اطلاعات مورد استفاده در این تحقیق با استفاده از فیش و روش فیش نویسی گردآوری خواهد شد.

۱۲-۱- روش‌ها و ابزار تجزیه و تحلیل داده‌ها

این پژوهش سعی دارد با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از نظریات گفتمان به بررسی موضوع بپردازد.

۱۳-۱- سازماندهی تحقیق

این تحقیق در ۵ فصل نوشته شده است:

در فصل اول، به بررسی کلیات تحقیق پرداخته شده است.

در فصل دوم، مبانی نظری تحقیق تشریح شده است.

در فصل سوم، حکم حکومتی در فقه شیعه مورد بررسی قرار گرفته است.

در فصل چهارم، مصادیق حکم حکومتی در دوران رهبری امام خمینی تبیین شده است.

در انتها نیز به نتیجه‌گیری پرداخته شده است.

فصل دوم:

مبانی و ادبیات نظری

مقدمه

ولایت فقیه اصطلاحی است برای نظام حکومت اسلامی پس از ائمه طاهرین (ع). ولایت در این اصطلاح به معنای حکومت و زمامداری امور جامعه است و ولایت فقیه به مفهوم زمامداری جامعه اسلامی از سوی کسی است که به مقام اجتهاد در فقه رسیده و حائز شرایط رهبری جامعه اسلامی می‌باشد. مفهوم ولایت مطلقه فقیه را که امام خمینی در آخر حیات خویش به کار برد با توجه به سخنان خود ایشان تأویل نمود. موارد ذکر شده از گفته‌ها و نوشته‌های امام خمینی به اندازه کافی گویای این حقیقت است که مراد ایشان از مفهوم ولایت مطلقه فقیه، همه کاره بودن فقیه و حاکم اسلامی نیست. با توجه به دیدگاه امام خمینی اگر ولایت مطلقه را به استبدادی و دیکتاتوری تفسیر کنیم در این صورت اگر فقیهی چنین شیوه‌ای را در پیش گیرد خود به خود از ولایت بر جامعه مسلمانان ساقط است و هیچ گونه ولایتی ندارد. قطعه‌های مذکور در فوق به اندازه کافی نشان دهنده دیدگاه حاکم بر نظرات امام خمینی است. در این فصل سعی می‌شود ضمن تشریح و بررسی مفهومی ولایت فقیه، دیدگاه امام خمینی را نیز در این باره مورد بررسی قرار دهیم.

۱-۲- مفهوم فقه و فقیه

در اولین معنا، فقه به «شناخت معارف دینی» و «علم و فهم دین اسلام معنا شده است. در این معنا، معارف دینی یا فهم دین اسلام، مفهومی بسیار کلی است که هر یک از فقها برای آن، معنایی ارائه کرده‌اند: برخی، معارف دین را به «عقاید، مقررات و احکام» تفسیر و معنا می‌کنند. طبق این معنا، فقه یعنی شناخت عقاید و احکام و مقررات که خود مقررات هم اعم از مقررات اخلاقی و اجتماعی و... می‌باشد.

در برابر، برخی دیگر، دایره مفهومی معارف دینی یا فهم دین را به بخشی خاص به نام حلال و حرام یا احکام و یا فروع دین محدود می‌کنند؛ لذا طبق این معنا، فقه به معنای «شناخت احکام» است. این تعاریف و معانی، از جهت دیگر نیز دچار اطلاق است سطح علم به دین و یا احکام را مطلق رها نموده اند و اعم از علم اجتهادی و تقلیدی است. بر این اساس نیز برای فقه دو تعریف دیگر می‌توان ارائه کرد: فقه، به معنای آشنایی به احکام است؛ اعم از این که از طریق استنباط و اجتهاد به دست آمده باشد یا از طریق تلاش فکری. طبق این معنا، به کسی که احکام دین را از رساله عملیه فراگرفته و حفظ کرده باشد فقیه گفته می‌شود. اما بر اساس حیطه علم و دانش، نظر دیگری وجود دارد که فقه را به معنای دانشی اجتهادی در نظر